

Welbevinden
OP SCHOOL

Onderdeel van de Gezonde School

**Handreiking Signaleren
voor het voortgezet onderwijs**

Sociaal emotionele problemen tijdig signaleren in het voortgezet onderwijs

Wat kan je doen als het je opvalt dat een leerling bij jou op school bijvoorbeeld een laag zelfbeeld heeft? Wanneer hij niet meekomt in de groep, of moeite heeft met zelfbeheersing? Wanneer hoort het bij een normale sociaal-emotionele ontwikkeling en wanneer is dit problematisch? Hoe kan je als leerkracht, mentor, zorgcoördinator of schoolteam vroegtijdig signaleren of leerlingen problemen ondervinden in hun sociaal-emotionele ontwikkeling? Welke rol kan een conciërge hebben en welke rol heeft de ouder? Welke zorg of ondersteuning kan je vervolgens inzetten op schoolniveau, klassenniveau en op leerlingniveau? Deze handreiking geeft houvast bij deze vragen.

p. 2

Een gezonde sociaal emotionele ontwikkeling

p. 3

Wanneer een gezonde sociaal-emotionele ontwikkeling niet vanzelf gaat

p. 4

Waarom tijdig signaleren en hulp bieden belangrijk is

p. 5

Signaleren op leerling-niveau

p. 8

Signaleren op klassenniveau

p. 10

Toeleiden naar zorg: samenwerking staat voorop

1

Een gezonde sociaal emotionele ontwikkeling

Al vanaf het eerste levensjaar leren kinderen al over de sociale omgang met zichzelf en hun omgeving. Ze leggen de basis voor hun sociaal-emotionele competenties al voor de schoolgaande leeftijd. In de jaren die volgen maken kinderen een ontwikkeling door waarin ze zich steeds bewuster van zichzelf. Ze leren hun gevoelens beter begrijpen. Ook leren ze omgaan met verwachtingen van de omgeving. Deze ontwikkeling, waarvan een groot deel zich tijdens schooluren afspeelt, noemen we de sociaal-emotionele ontwikkeling.

In de sociaal-emotionele ontwikkeling staan vijf sociaal-emotionele competenties centraal:

1. *zelfbewustzijn (besef hebben van jezelf)*
2. *sociaal bewustzijn (besef hebben van de ander)*
3. *besluiten kunnen nemen*
4. *zelfmanagement*
5. *het vermogen om relaties te hanteren*

(CASEL, 2012; Durlak e.a., 2011; Van Overveld, 2010).

Onzekere periodes horen erbij

Alle jongeren maken in meer of mindere mate moeilijk, onzekere periodes door. Zo is de puberteit voor velen een periode van grote onzekerheid. Zolang deze periodes constructief en tijdelijk zijn, zijn ze onderdeel van een gezonde sociaal-emotionele ontwikkeling. Als school kan je deze ontwikkeling gericht ondersteunen. Dit vergroot de betrokkenheid van leerlingen bij school, het werkt positief op gezondheidskeuzes en verbetert de leerprestaties. Bovendien kan het psychische problemen op latere leeftijd voorkomen.

Bewezen relatie tussen sociaal-emotionele ontwikkeling en schoolprestaties

Verschillende studies bevestigen dat sociaal-emotionele competenties samenhangen met schoolprestaties. Scholieren die zich meer verbonden voelen met school en over betere sociale en emotionele vaardigheden beschikken (bijv. emotieregulatie, emotionele intelligentie, besluiten nemen, probleemoplossende vaardigheden, positief sociaal gedrag) halen betere cijfers op school. Zij zijn bovendien meer gemotiveerd om te leren. Een positief (academisch) zelfbeeld is geassocieerd met betere schoolprestaties en vice versa.

Bewezen relatie tussen sociaal-emotionele ontwikkeling en schoolprestaties

Verschillende studies (zie referenties) bevestigen dat sociaal-emotionele competenties samenhangen met schoolprestaties. Leerlingen die zich meer verbonden voelen met school en over betere sociale en emotionele vaardigheden beschikken (bijv. emotieregulatie, emotionele intelligentie, besluiten nemen, probleemoplossende vaardigheden, positief sociaal gedrag) halen betere cijfers op school. Zij zijn bovendien meer gemotiveerd om te leren. Een positief zelfbeeld is geassocieerd met betere schoolprestaties en vice versa.

Casus

Jordi is een jongen die sinds een half jaar minder goed in zijn vel lijkt te zitten. Hij ziet er moe uit en is vaak afwezig in de klas. Hij besteedt weinig aandacht aan zijn huiswerk en zijn resultaten gaan achteruit. Anders dan voorheen lijkt hij de aansluiting met zijn klasgenoten wat kwijt te zijn. De mentor gaat het gesprek met hem aan om te achterhalen of er iets aan de hand is. Jordi vertelt schoorvoetend dat hij wel heel veel tijd aan het gamen is. Hij heeft daar thuis regelmatig ruzie over.

2

Wanneer een gezonde sociaal-emotionele ontwikkeling niet vanzelf gaat

Sociaal-emotionele competenties bepalen voor een belangrijk deel het welbevinden van jongeren. Jongeren die een gezonde sociaal-emotionele ontwikkeling doormaken ondervinden over het algemeen ook minder problemen op verschillende andere gezondheidsthema's zoals:

- ✓ bewegen en sport
- ✓ voeding
- ✓ relaties en seksualiteit
- ✓ alcohol, roken, drugs en gamen (middelengebruik/verslavingen)

Sociaal-emotionele problemen

Sommige jongeren ervaren moeilijkheden in de ontwikkeling van sociaal-emotionele competenties. Die moeilijkheden kunnen problemen worden. Sociaal-emotionele problemen noemen we ook wel psychische problemen genoemd of psychosociale problemen. Dat zijn bijvoorbeeld problemen die gaan over:

- ✓ emoties (internaliserende problemen): angst en depressie, teruggetrokkenheid, extreme verlegenheid;
- ✓ gedrag (externaliserende problemen): agressiviteit, onrustig gedrag en delinquent gedrag;
- ✓ sociale vaardigheden: problemen met het maken en onderhouden van het contact met anderen.

Deze problemen kunnen ontstaan wanneer jongeren onvoldoende ondersteuning krijgen bij het ontwikkelen van sociale vaardigheden. Bijvoorbeeld bij het maken en onderhouden van het contact met anderen. Jongeren die zich ongelukkig voelen of angstig zijn, kunnen (tijdelijk) slechter gaan presteren op school of gaan verzuimen. Ook op de langere termijn kunnen sociaal-emotionele problemen effect hebben. Jongeren kunnen moeite krijgen met het uitvoeren van een beroep, het functioneren in een team en het hebben en onderhouden van relaties. Wanneer jongeren niet op tijd de juiste ondersteuning of hulp krijgen, vergroot dit de kans op ernstige psychische problemen in de volwassenheid.

Positief pedagogisch klimaat

Gelukkig zijn er voor scholen mogelijkheden om een gezonde sociaal-emotionele ontwikkeling te versterken. Dat begint bij het ontwikkelen van een positief pedagogisch schoolklimaat waarbij ook het tijdig signaleren en hulp bieden een belangrijke rol speelt.

Een positief pedagogisch klimaat omvat onder andere de volgende elementen:

- ✓ emotionele steun en sensitieve responsiviteit (aandacht voor signalen en daarop adequaat reageren)
- ✓ autonomie en ruimte
- ✓ structureren en grenzen stellen
- ✓ informatie geven en uitleggen
- ✓ begeleiden van interacties tussen jongeren onderling

Veiligheid en inclusiviteit

Voor een positief pedagogisch klimaat is het ook heel belangrijk dat er sprake is van een veilig en inclusief klimaat. Een klimaat waar iedere leerling echt mee kan doen. Sociale veiligheid gaat over het bevorderen van sociaal gedrag. Dat doe je bijvoorbeeld door gedragsregels op te stellen en door grensoverschrijdend

en ongewenst gedrag tegen te gaan. Voorbeelden zijn: [pesten](#), [agressie](#), geweld, [discriminatie](#), racisme, (homo)seksuele intimidatie, [radicalisering](#) en extremisme.

Ervaring van een zorgcoördinator

Er kwam een nieuwe leerling op onze school. Ze was van school gewisseld omdat ze gepest werd op de vorige school. In dit soort situaties volg ik zo'n meisje actief in de eerste periode. Ik introduceerde haar bij een groep leerlingen van wie ik verwachtte dat ze haar aardig zouden opvangen. Ook vroeg ik mijn collega's of zij een oogje in het zeil wilden houden. Na een paar weken ben ik even met haar in gesprek te gaan om te horen hoe het ging. Gelukkig leek zij haar draai al aardig gevonden te hebben.

3

Waarom tijdig signaleren en hulp bieden belangrijk is

Casus

Jordi is een jongen die sinds een half jaar minder goed in zijn vel lijkt te zitten. Hij ziet er moe uit en is vaak afwezig in de klas. Hij besteedt weinig aandacht aan zijn huiswerk en zijn resultaten gaan achteruit. Anders dan voorheen lijkt hij de aansluiting met zijn klasgenoten wat kwijt te zijn. De mentor gaat het gesprek met hem aan om te achterhalen of er iets aan de hand is. Jordi vertelt schoorvoetend dat hij wel heel veel tijd aan het gamen is. Hij heeft daar thuis regelmatig ruzie over.

De kwetsbaarheid en de weerbaarheid van een jongere

bepalen in hoeverre een probleem blijvend wordt en waar de oplossing ligt. Bij het signaleren van moeilijkheden kijk je daarom naar zowel de kwetsbaarheid als weerbaarheid van een jongere. De omgeving speelt daarbij een belangrijke rol en dat werkt beide kanten op. Het is niet alleen in het belang van de jongere om een probleem tijdig te signaleren. Ook in het belang van de klas, de school en alle personen om de jongere heen.

Wat maakt jongeren kwetsbaar?

De oorzaken van moeilijkheden in de sociaal-emotionele ontwikkeling kunnen sterk uiteenlopen en complex zijn. Psychische stoornissen en mentale problemen kunnen een grote rol spelen, maar bijvoorbeeld ook externe factoren, zoals:

- ✓ het ervaren van fysieke of emotionele mishandeling
- ✓ veel stress
- ✓ traumatische ervaringen
- ✓ een recente migratie
- ✓ taalachterstanden
- ✓ een (tijdelijk) gebroken gezin
- ✓ discriminatie of sociale uitsluiting
- ✓ een ouder met psychische problemen/een verstandelijke beperking/een verslaving en/of een inadequate opvoedingsstijl
- ✓ opgroeien in lage sociaaleconomische omstandigheden of in een nieuwkomersgezin, waardoor ouders geen/minder tijd voor de kinderen over hebben

Jongeren zijn extra kwetsbaar wanneer ze hun problemen niet met (voor hen) belangrijke anderen delen en er zo langere tijd alleen voor kunnen staan.

Wat maakt jongeren weerbaar?

Hierbij speelt zowel aanleg als opvoeding/omgeving (nature - nurture) een rol. Bijvoorbeeld het karakter van de jongere, het sociale netwerk van de jongere, de band met zijn of haar familie, de sfeer op school, het ervaren van kansengelijkheid en mogelijkheden in de wijk waar de jongere opgroeit. Daar liggen de kansen om aan de weerbaarheid van een jongere te werken. Universele (collectief) preventieve interventies bieden de mogelijkheid om dit klassikaal te doen. Alle leerlingen leren vaardigheden om hun weerbaarheid en veerkracht te versterken, zoals:

- ✓ op een opbouwende manier feedback geven;
- ✓ leren dat een verschil van mening niet hoeft te betekenen dat er een conflict ontstaat;
- ✓ leren dat het kan helpen om te praten over problemen of zorgen.

Wat een jongere nodig heeft, verschilt per persoon.

Universele klassikale interventies zijn nuttig. Maar het blijft belangrijk om aandacht te besteden aan de behoeften van individuele leerlingen. Problemen die hetzelfde lijken, vragen bij de ene jongeren om een heel andere oplossing dan bij de andere jongere.

Een leerling die moeite heeft met de omgang met leeftijdsgenoten kan helpende sociale vaardigheden aanleren door te oefenen in een veilige groep. Een leerling die een vechtscheiding meemaakt, kan zich misschien minder eenzaam voelen door met lotgenoten te spreken. Soms is een luisterend oor en oprechte belangstelling van één persoon al helpend om relatief ongeschonden de puberteit door te komen. Wie heeft geen buurvrouw, ouder van een vriend(in) of een leerkracht gehad die achteraf gezien heel belangrijk geweest is tijdens de roerige puberjaren?

4

Signaleren op leerling-niveau

Iedereen op en rond de school kan signaleren

Voor scholen ligt er een belangrijke kans om problemen in de sociaal-emotionele ontwikkeling vroegtijdig te signaleren en begeleiden. Daarbij is het goed om te bedenken: alle medewerkers van een school kunnen signaleren. Leerkrachten zien hoe de leerlingen zich gedragen in de klas of op de gangen. Mentoren bespreken doorgaans tijdens de mentoruren onderwerpen die te maken hebben met het sociaal-emotioneel functioneren van de leerlingen. Conciërges en kantine-medewerkers zien de leerlingen als zij niet in de klas zitten. Ook het management van de school en medewerkers van het ondersteuningsteam (zorgcoördinatoren) kunnen signalen zien, alleen al door in de gang te staan op het moment dat de leerlingen de school in komen.

Ook professionals van buiten de school kunnen een signalerende functie hebben. Denk aan buurtsportcoaches, jongerenwerkers of politieagenten in de wijk. Op sommige scholen hebben professionals van buiten de school een inloopsprekkuur, naast de contactmomenten van de Jeugdgezondheidszorg. Denk aan medewerkers van buurtteams, sociale wijkteams of preventie-afdelingen van de geestelijke gezondheidszorg of de verslavingszorg.

Ervaring van een jongerenwerker

Wij hebben met de schoolleiding afgesproken dat wij af en toe in de pauzes op het schoolplein staan en met de leerlingen praten. Onze ervaring is dat de leerlingen makkelijker met een jongerenwerker praten. Wij luisteren vooral. We hebben geen opvoedende taak, zoals de leerkrachten hebben. Jongerenwerkers hebben een andere positie en de jongeren weten dat. We zijn actief in de wijk, kennen veel jongeren en weten wat er onder de jongeren leeft. Als we bijvoorbeeld een bepaald groepje jongeren buiten schooltijd regelmatig zien blowen op een hangplek, dan gaan we met ze in gesprek. We geven af en toe wel signalen door aan het ondersteuningsteam van school.

Toets je vermoedens

Twijfel je over hoe het gaat met een leerling? Houden je zorgen aan? Overleg dan met een collega en/of iemand uit het ondersteuningsteam. Mogelijk is dit ook een bespreking waard in het zorg- en adviesteam (ZAT) (zie hoofdstuk 6 voor meer uitleg). Het kan nuttig zijn om een direct lijntje te hebben met de jeugdgezondheidszorg, het schoolmaatschappelijk werk of andere partijen met specifieke expertise over de ontwikkeling van jongeren. Bijvoorbeeld het wijkteam of de jeugd-ggz. De opvattingen

van een collega of andere professionals kunnen je nieuwe informatie en inzichten geven. Dat helpt om een afgewogen beslissing te maken over hoe je verder gaat. Heb je (nog) niet met de ouders en de leerling besproken dat je dit wil overleggen? Doe de toetsing dan anoniem. Zo ben je open en transparant. Ouders en jongeren zullen ervaren dat er mét en niet óver hen gesproken wordt.

Maak gebruik van een leerlingvolgsysteem

De sociaal-emotionele ontwikkeling van de leerlingen volg je via een leerlingvolgsysteem, hierna: lvs. Het is belangrijk dat je een lvs kiest dat past bij de school en waar de leerkrachten goed mee uit de voeten kunnen. De meeste lvs'en maken een helder onderscheid tussen verschillende emoties, het gedrag en het algehele welbevinden. Veranderingen bij een leerling worden daarmee goed zichtbaar door wisselingen in scores. Maar ook sluimerende problemen komen eerder aan het licht. Druk (naar buiten gericht) gedrag bij een individuele leerling kan zorgen voor onrust in de klas. Daar doe je als leerkracht vaak al wat mee. Leerlingen die zich extreem terugtrekken vallen minder op in de groep, maar hebben mogelijk even grote problemen die sluimerend aanwezig zijn.

Veel lvs'en geven aanwijzingen voor handelen: wat kan ik doen wanneer een leerling opvalt? Daarbij zijn de eerste stappen door de leerkracht belangrijk:

- ✓ verdiep je in de leerling
- ✓ leg (informeel) contact
- ✓ probeer te achterhalen of er iets speelt

Analyseer uitkomsten aan de hand van andere signalen

Leerkrachten die een goede relatie hebben met hun leerlingen zullen zelf ook veranderingen bij jongeren opmerken en kwetsbaarheden volgen. In de dagelijkse praktijk kan die waarneming op een onbewust niveau blijven. Een volgsysteem kan helpen om kwetsbaarheden zichtbaar te maken.

Kijk kritisch naar de uitkomsten en stel bijvoorbeeld de volgende vragen:

- ✓ Herken ik in de uitslag het gedrag van de leerling in de klas?
- ✓ Is er aanleiding om een leerling extra te observeren of begeleiden?
- ✓ Aanvullend kun je in kaart brengen: wat zeggen de resultaten van de veiligheidsmonitor?
- ✓ En hoe is het verzuimgedrag?

Bespreek het leerlingvolgsysteem periodiek met ouders

Het kan waardevol zijn om de uitkomsten van het leerlingvolgsysteem periodiek met de ouders en leerling te bespreken. Bijvoorbeeld tijdens driehoek-gesprekken ofwel mentor-ouder-leerling (MOL) gesprekken. Dat heeft verschillende voordelen:

- ✓ Leerlingen en ouders kunnen reageren. Dat maakt de uitkomst betrouwbaar en gedragen;
- ✓ Leerlingen voelen zich gezien;
- ✓ Als school laat je zien dat je waarde hecht aan de sociaal-emotionele ontwikkeling;
- ✓ Het maakt het voor de ouders makkelijker om naar school te stappen als er iets speelt thuis.

In gesprek gaan met de jongere en de ouders

Hebben jij en/of je collega's signalen opgepikt dat het niet goed gaat met een jongere? Of geeft de uitkomst van een vragenlijst of zelfrapportage reden tot zorgen? Wacht dan niet te lang om dit te bespreken met de jongere zelf en met de ouders. Dat is belangrijk om gezamenlijk inzicht te krijgen in hoe het gaat met hem of haar. Bedenk van tevoren: bespreek ik dit eerst met de leerling? Of meteen met de leerling en de ouders samen?

Een mentor van een havo2-klas:

Een paar jaar geleden had ik in mijn mentorklas een meisje dat nooit wilde gymmen. Ze had vaak een excuus: kleren vergeten, last van haar enkel, buikpijn. Toen ik op warme dagen merkte dat ze in lange mouwen bleef rondlopen, ging er een alarmbelletje rinkelen. Het heeft ontzettend geholpen dat we met het team training hadden gekregen in het herkennen van signalen en hoe ze bespreekbaar te maken. In een gesprek na schooltijd heb ik het meisje heel open gevraagd of er misschien iets aan de hand was, waarop ze vertelde dat ze zichzelf wel eens sneed. Met haar toestemming zijn we in gesprek gegaan met haar ouders en hebben we de juiste hulpverlening in kunnen schakelen.

Wil je zelfbeschadiging bespreekbaar maken op school? Kijk dan eens op de website van Stichting Zelfbescherming <https://www.zelfbeschadiging.nl/voorlichtingen/> of op de website www.sameninmijnschoenen.nl.

Zo kan je het gesprek voorbereiden:

- ✓ Stel jezelf de vraag: wat is doel van het gesprek? Hoe pak je het aan? Wat is het resultaat?
- ✓ Zijn er andere belangrijke personen om de jongere heen die relevant zijn voor dit gesprek?
- ✓ Ga open het gesprek in. Bespreek het rustig, helder en zo feitelijk mogelijk.
- ✓ Stel vragen over de ervaring en beleving van de ouders over hun kind. Misschien hebben ouders dezelfde zorgen en omarmen ze hulp. Misschien hebben ouders nog niet in beeld hoe hun kind zich op school voelt.
- ✓ Belangrijk is dat je naast de ouders blijft staan. Jullie hebben een gezamenlijk belang: dat het goed gaat met de leerling.
- ✓ Maak samen afspraken over vervolgstappen. Op welk niveau is er hulp gewenst?

5

Signaleren op klassenniveau

Een klas is als een wezen. Leerlingen zijn voortdurend met elkaar in contact en de wederzijdse beïnvloeding is sterk. Daardoor heeft iedere klas haar eigen karakter, haar eigen sociale dynamiek. Leerkrachten weten dat beter dan wie dan ook. Een ander gegeven is dat niets is wat het lijkt. In de klas, onder het oog van de leerkracht, reageren jongeren anders op elkaar dan buiten de klas. Pestgedrag gebeurt vaak buiten het zicht van de leerkracht. Pestgedrag gebeurt vaak buiten het zicht van de leerkracht. Meetinstrumenten en regelmatig overleg zijn nodig om het pedagogisch klimaat in de klas objectief te kunnen vaststellen. Goed signaleren van de processen op klassenniveau vergt dan ook zorgvuldigheid en gericht handelen.

Vooraf in de puberteit neemt de invloed van leeftijdgenoten (peers) toe. Zij krijgen steeds meer invloed en hun meningen worden vaak meer op prijs gesteld dan die van volwassenen. Jongeren ontwikkelen in de puberteit een eigen identiteit en moeten ondertussen leren omgaan met groepsdruk.

- ✓ Vraag ouders of ze zelf nog behoefte hebben aan steun.
- ✓ Vraag toestemming aan ouders wanneer je openlijk in gesprek wilt met andere instanties, en leg uit met welk doel je met anderen wilt overleggen.
- ✓ Als de ouders de Nederlandse taal (nog) niet voldoende beheersen en/of niet gewend zijn aan dit soort gesprekken, kan het handig zijn een [sleutelpersoon](#) in te schakelen. Of vraag iemand anders die de brugfunctie kan vervullen. Dit voorkomt een hoop miscommunicatie.
- ✓ Het is voor ouders en leerling ook belangrijk om te horen wat positief opvalt.

Casus

Aicha is normaal gesproken een serieuze hardwerkende leerling. De docenten maken zich de laatste maanden zorgen over haar omdat haar cijfers sterk achteruitgaan. Aicha komt met haar ouders naar school voor het driehoeksgesprek. Haar ouders blijken nauwelijks Nederlands te praten. Aicha gaat tolken maar voelt zich duidelijk ongemakkelijk in deze situatie.

Creëer een veilige en open sfeer in de klas

Een veilige en open sfeer start bij de docent of de mentor die het goede voorbeeld geeft. Bijvoorbeeld door iets persoonlijks aan de klas te vertellen: "Mensen, ik ben er vandaag niet helemaal bij, het gaat niet goed met één van mijn ouders en daardoor heb ik slecht geslapen." De kans is groot dat leerlingen zich dan ook wat kwetsbaarder durven op te stellen. Belangrijk is dat de mentor regelmatig benoemt dat hij of zij ook een luisterend oor is. Docenten die zich op die manier opstellen kunnen het verschil maken voor leerlingen. Naast de docenten en mentoren hebben ook conciërges een belangrijke voorbeeldfunctie.

Casus

In de derde klas ging het niet goed met mijn beste vriendin. Zij blowde te veel en had een groep oudere vrienden die dingen met haar deden die niet goed voor haar waren. Ik maakte me toen zorgen maar kwam niet op het idee om dat met een volwassene te delen. Achteraf gezien had ik gewild dat ik het toen wel had kunnen delen. Het had misschien heel wat ellende in haar leven voorkomen.

Houd de leerlingen in de gaten

Hoe zit iemand in de klas? Zie je als mentor wel alle leerlingen? Laat iemand gedrag zien dat je niet vertrouwt? Gaat een leerling vaak naar de wc? Bij een ghb-verslaving kan het zomaar gebeuren dat iemand elke één á twee uur een dosis moet innemen. Heeft een leerling altijd wijde truien of veel lagen kleding aan, maar een opvallend smal koppie? Ook leerlingen onderling kunnen elkaar in de gaten houden. Denk bijvoorbeeld aan de klassenvertegenwoordigers of leerling-ambassadeurs van de Gezonde School.

Leestip:

[zie je als mentor wel alle leerlingen?](#)
(De Volkskrant)

Onderzoek uitkomsten van het leerlingvolgsysteem op klassenniveau

Een leerlingvolgsysteem geeft ook op klassenniveau inzicht in het welbevinden van leerlingen. Wat zijn krachtige stabiele persoonlijkheden? Welke rol kan je hen geven ten aanzien van leerlingen die zwakker zijn? Belangrijk is om met leerlingen samen aan de slag te gaan. Leerlingen weten als geen ander wat er speelt in de klas en kunnen hier vaak al goed op reflecteren in gesprek.

Laat een sociogram invullen

Als je meer zicht wil krijgen op de sociale structuur in een groep kan je jongeren een sociogram laten invullen. Dat is een objectievere weergave dan je eigen observaties. Het brengt nieuwe inzichten. Leerlingen geven aan met wie ze veel omgaan en met wie niet, met wie ze graag bevriend zijn en met wie niet, of met wie ze wel of niet willen samenwerken. Het kan blootleggen wie er populair zijn en wie een positieve kracht kunnen zijn. Maar ook wie geïsoleerd zijn. Jongeren hebben daarnaast ook een beeld van hoe anderen hen zien: hun sociale identiteit. Door daar vragen over te stellen krijg je ook zicht op openingen. Bijvoorbeeld door een jongere die geliefd is, maar zich hier niet van bewust is, daarover te informeren.

Analyseer met de zorgcoördinator/intern begeleider of een collega

Is een klas moeilijk te hanteren? Is er sprake van groepjesvorming of heb je andere zorgen? Dan is het goed om eens te gaan zitten voor een analyse. Wat is er aan de hand en wat kan helpen? Hoe kan je voorkomen dat het uit de hand loopt? Welke strategie kan je zelf toepassen in de klas? Wanneer je al een lesmethode gebruikt op het gebied van de sociaal-emotionele ontwikkeling, heeft deze dan instrumenten die je versterkt kan inzetten? Of is een

nieuwe aanpak raadzaam? De zorgcoördinator kan ook eens meekijken in de klas. Of een collega die de klas nog kent van een eerder leerjaar.

Betrek externen in een vroeg stadium

Ook hier is het verstandig om met lokale gezondheidszorgpartners snel uit te wisselen. Niet vanuit het idee van opschalen, maar vanuit het idee dat je met verschillende professionele blikken snel tot de kern komt. De jeugdarts of jeugdverpleegkundige kan bijvoorbeeld goed de relatie leggen tussen reacties van jongere en de thuissituatie, of lichamelijke klachten bij de jongere die ook het welbevinden en gedrag kunnen beïnvloeden.

Tip

De Gezonde School-adviseur (GSA) van de GGD kan meedenken en over een collectieve aanpak en een aansluitend lesprogramma, activiteit of interventie. De insteek is preventief. Daarom kan de GSA juist in een vroeg stadium goed meedenken over wat nodig is. Ook heeft de GSA veel ervaring met vergelijkbare vraagstukken van andere scholen en beschikken over de juiste kennis. Daarnaast kan de GSA de spin in het web zijn voor elke aanbieder of ondersteuner op school.

Een activiteitenplan opstellen

Stel een samenhangend plan op met daarin acties die op elkaar aansluiten. Op klassenniveau zullen de activiteiten

helpen om een positief klassenklimaat te bereiken of sterker te maken. Wil je echt iets veranderen aan het klimaat? Zorg dan dat de acties die je onderneemt goed aansluiten bij de aard van de problemen. Bij ernstige zorgen is het belangrijk dat je zwaar genoeg inzet. Kies een interventie waar ook de ouders goed bij betrokken worden. Zorg dat de insteek positief blijft door te benadrukken wat de behoeften zijn, in plaats van de problemen te benadrukken. Een activiteitenplan kan op die manier overzicht bieden van wat de school kan inzetten.

6

Toeleiden naar zorg: samenwerking staat voorop

Zorgen voor leerlingen met extra behoeftes kan je niet alleen. Daar heb je bijzondere deskundigheid bij nodig. Zorgpartners kijken met een gezondheidsbril naar een leerling. Ze hebben kennis van sociaal-emotionele ontwikkeling en werken samen met de gezinnen. Ze zijn de vaste partners, dus leer ze kennen en weet ze te vinden wanneer je ze nodig hebt. Denk ook na over het consulteren van welzijn- en preventiepartners (waaronder de GSA van de GGD) om juist vanuit individuele problemen een collectief advies te ontvangen.

Werken in multidisciplinaire teams

In multidisciplinaire overleggen werken scholen structureel samen met zorgverleners: de zorgteams. In deze teams kan de school samen met zorgprofessionals afstemmen over de zorgbehoeften van individuele leerlingen in aansluiting op het onderwijs. Het voordeel van deze teams is dat je als school een

vaste samenwerking opbouwt met zorgverleners. Dat verlaagt de drempel om te overleggen. Ook zorgt het ervoor dat je kan evalueren hoe het gesteld is met de samenwerking zorg en onderwijs.

Zorg- en adviesteam

Een belangrijke schakel tussen onderwijs en de (jeugd) zorgketen is het zorg- en adviesteam (ZAT). Scholen zijn verplicht een ZAT te hebben. In dit ZAT werken professionals samen met scholen om problemen van kinderen en jongeren op te lossen. De professionals van het ZAT zijn bijvoorbeeld de schoolmaatschappelijk werker, de leerplichtambtenaar, de orthopedagoog en de jeugdgezondheidszorg. Iedereen werkt zo goed mogelijk samen om leerlingen met zorgvragen snel passende hulp te bieden. Het ZAT is een onmisbare voorwaarde voor de totstandkoming van passend onderwijs.

Zie voor meer info [de Handreiking voor zorg- en adviesteams \(ZAT's\) in het voortgezet onderwijs](#).

Zicht op de sociale kaart

Het is nuttig om zicht te hebben op alle samenwerkingspartners. Zet samen met je team op een rij met welke instanties en personen je contact hebt. En maak ook een schema waarin je terug laat komen welke professional je nodig hebt bij welke problemen ten aanzien van welbevinden. Hieronder volgt een beschrijving van verschillende belangrijke partners en hun rol of aanbod. Let op: dit overzicht is niet uitputtend. Denk bijvoorbeeld ook aan regionaal en lokaal aanbod.

Opvoedondersteuners, het CJG en het sociaal wijkteam

Een leerling die thuis of in de wijk veel meemaakt kan daar emotioneel last van hebben. Soms wordt het zichtbaar in gedrag. Een goede samenwerking tussen de school en professionals in de wijk kan dan oplossingen bieden. Deze professionals kunnen op wijkniveau of in de thuissituatie iets betekenen. Misschien kan je samen de jongere thuis opzoeken. Zie voor meer info de volgende pagina's van het Nji:

- [De Richtlijn opvoedingsondersteuning](#)
- [De Routekaart school en wijk verbinden](#)
- [Formele organisatievormen van wijkteams](#)

Jongerenwerk

Een actieve samenwerking tussen school en het jongerenwerk kan heel waardevol zijn. Het jongerenwerk heeft een belangrijke preventieve, signalerende en een outreachende functie. Zij leggen de verbinding tussen de thuis-, school- en straatcultuur. De gemeente Amersfoort laat voorbeelden zien

waarin onderwijs en zorg succesvol samenwerken. Zie voor meer informatie de pagina [Met Lef van gemeente Amersfoort](#).

De Brugfunctionaris

In steeds meer plaatsen in Nederland wordt er gewerkt met brugfunctionarissen, zoals in Amersfoort. Het idee van een brugfunctionaris is dat zij de brug vormt tussen zorg en onderwijs en samen met leerling en ouder kijkt naar wat nodig is op het moment dat er iets speelt. De leerling staat altijd centraal. De brugfunctionaris opereert vanuit het wijkteam, waardoor er snel kan worden geschakeld wanneer een leerling hulp nodig heeft.

Jeugdgezondheidszorg (JGZ)

Monitoring en signalering zijn twee van de kerntaken van de JGZ. Ze zijn wettelijk verankerd in de Wet Collectieve Preventie Volksgezondheid (WCPV). Het vroeg signaleren van sociaal-emotionele problemen is hier een onderdeel van. Hierbij wordt gebruikgemaakt van signaleringsinstrumenten. Deze instrumenten kunnen soms eerder zichtbaar maken wat er speelt, dan een lvs van school dat kan. JGZ springt in op vragen en zorgen van ouders en school.

JGZ kan ingezet worden als poort naar de zorg, waar school er op het niveau van de individuele leerling niet goed uitkomt. Bijvoorbeeld een cursus op maat voor leerlingen met aanleg voor depressie. Of bij ernstige problemen zoals een vermoeden van kindermishandeling. JGZ kan ook een gezin uitnodigen voor een gesprek, of een huisbezoek afleggen.

De JGZ kan ook samen met de Gezonde School-adviseur van de GGD het rapport van het jongerencontactmoment op school bespreken en in gezamenlijkheid overleggen en afstemmen welke collectieve interventies, lesprogramma's of activiteiten, nuttig zijn voor school. Hierbij is het altijd van belang om voor ogen te houden wat school al doet.

Meer informatie over de rol van JGZ op school via [de website van NCJ \(Nederlands Centrum Jeugdgezondheid\)](#).

In het kader van preventie schooluitval is het raadzaam dat er duidelijke afspraken komen tussen school, JGZ, het wijkteam en de leerplichtambtenaar. Stimuleer de inzet van een effectieve interventie om preventief iets aan schoolverzuim te doen.

Een goed voorbeeld hiervan is [M@ZL](#).

Jeugd-ggz

Sommige organisaties van de Jeugd-ggz organiseren preventieve activiteiten. Voor meer informatie hierover kan je het beste rechtstreeks contact opnemen met de (Jeugd-)ggz-instelling bij u in de buurt. Zie voor meer informatie:

- ✓ [Het dossier Verbinding onderwijs en jeugdhulp \(Nji\)](#)
- ✓ [De Monitor Aansluiting Onderwijs Jeugdhulp \(Nji\)](#)
- ✓ [Informatie en handvatten bij psychische klachten bij jongeren](#) van het Kenniscentrum kinder- en jeugdpsychiatrie

Gezondheidsbevordering of de Gezonde School-adviseur van de GGD

De afdeling gezondheidsbevordering van de GGD kan je adviseren over een veilig pedagogisch klimaat. Gezonde School-adviseurs kunnen met je meedenken over activiteiten op school waarmee je een grote groep leerlingen of ouders kunt bereiken. Ze denken mee over activiteiten die specifiek passen bij uw school en werken als een spin in het web samen met o.a. professionals van de Jeugdgezondheidszorg, GGZ, Schoolmaatschappelijk werk en buurtsportcoach.

- ✓ Vind de GGD bij jou in de buurt via: www.ggdghor.nl
- ✓ Zie ook info over de Gezonde School via: www.gezondeschool.nl

JOGG

[JOGG](#) staat voor Jongeren op Gezond Gewicht. De JOGG-regisseur geeft advies en ondersteuning op maat om jongeren op te laten groeien in een gezonde omgeving.

Buurtsportcoaches

[De Buurtsportcoach](#) motiveert jongeren om te gaan sporten en bewegen en helpt hen daardoor aansluiting te vinden in de maatschappij.

Peer to peer support

Dit zijn preventieve (maatjes) projecten op school waarbij jongeren een pedagogische training krijgen en andere jongeren of kinderen begeleiden. Goede voorbeelden hiervan zijn: [ExpEx](#), [Kopkracht van de NJR](#), [MIND Young Academy](#), en [@ease](#).

Referenties

HBSC 2014. Gezondheid en welzijn van jongeren in Nederland. Looze, de M. van Dorsselaer, S, de Roos, S. Verdurmen, J. Stevens, G. Bommans, M. van Bon-Martens, M. ter Bogt, T. Vollebergh, W.

JGZ –Richtlijn Vroegsignalering van Psychosociale Problemen, S. Postma, RIVM 2008

Carranza e.a., 2009; Green e.a., 2012; Huang, 2011; Trautwein e.a., 2006; Zoller Booth & Gerard, 2011; Whitesell e.a., 2009.

Davis & Levine, 2013; Fleming e.a., 2005; Gil-Olarte Márquez e.a., 2006; Mavroveli & Sánchez-Ruiz, 2011; Nix e.a., 2013.

Chen e.a., 2010; Zorza e.a., 2013.

Jongepier N., 2010; Zes uitgangspunten voor een goed pedagogisch klimaat. Zie: <https://www.nji.nl/nl/Download-Nji/Zes-uitgangspunten-voor-een-goed-pedagogisch-klimaat.pdf>

Colofon

Auteur

Daniëlle Meije

Met input van

Joline van Lier (GGD Haaglanden)

Anna de Haan (Pharos)

Chantal van den Thillart (Trimbos-instituut)

Lizanne Visser (Trimbos-instituut)

Ontwerp

Canon Nederland N.V.

Financiering

Ministerie van Volksgezondheid Welzijn en Sport.

Dit is een uitgave van het Trimbos-instituut en Pharos.

Artikelnummer **PFG55192**

© 2021, Trimbos-instituut, Utrecht

 Trimbos
instituut
Netherlands Institute of
Mental Health and Addiction

 PHAROS
EXPERTISECENTRUM GEZONDHEIDSVERSCHILLEN